

בית הקברות האנגליקני ביפו

קבורה נוצרית כפולה ביפו העתיקה

מצבת הגנרל מיצ'ל ובית הקברות האנגליקני ביפו

שמואל גילר

פעילותה הממוסדת של הכנסייה הפרוטסטנטית בארץ החלה בשנת 1842, עם בואו של הבישוף מיכאל שלמה אלכסנדר לירושלים. אלכסנדר, שהיה בנו של רב יהודי, נולד בשנת 1799 בעיירה שונלנק בפרוסיה, ובהיותו בן 16 שנה בלבד כבר שימש מורה לתלמוד. בן 22 נבחר לשמש רב העיר נוריץ' באנגליה, ולאחר מכן בעיר פלימות'. לאחר מאבק פנימי ממושך, ועל אף התנגדות בני משפחתו וקהילתו, הוטבל לנצרות בשנת 1825, והפך לכומר בכנסייה האנגליקנית. לאחר שירות כמיסיונר בדנציג מונה לשמש פרופסור לעברית ולספרות רבנית בקינג קולג' שבלונדון. ביוני 1841 קיבל פרידריך וילהלם הרביעי, מלך פרוסיה, את אישור הסולטאן העות'מאני לייסוד כנסייה פרוטסטנטית

בקצה סמטה חולית, בין הבתים 17-19 ברחוב יפת ביפו, בפניה חבויה הצמודה לחומת חצר בית הספר הסקוטי "טביא", מצוי בית קברות אנגליקני נושן ומוזנח. בבית הקברות פזורות מצבות שיש שכורות בין סבך עשבי בר, ובפינתו, על צינור ברזל חלוד, שעונה מצבת שיש לכנה של הגנרל הבריטי אדוארד תומס מיצ'ל (Michell). עד היום נכתב אך מעט על בית הקברות, כמו גם על חייו ועל מותו של הגנרל, ואולם מסמכים חדשים מארכיוני בריטניה שופכים אור על תולדותיו של המקום ועל קורותיו של הגנרל. מהמסמכים עולה כי בית הקברות ביפו קדם לזה הפרוטסטנטי בהר ציון בירושלים, והיה למעשה הנכס הראשון בארץ ישראל שנרכש בידי הכנסייה האנגליקנית.

שמואל גילר, בן 66, אדריכל מתל אביב. עוסק זה כמה שנים בחקר יפו בשלהי התקופה העות'מאנית, ובחשיפת פרקים עלומים מתולדות העיר.

יפו במפת סקייירינג (1842), "מצודת סידיני סמית" במרכז החומה הדרומית

בפברואר 1865, בתקופת כהונתו של הבישוף סמואל גובאט כראש הכנסייה האנגליקנית בירושלים, פרצה ביפו מחלוקת בדבר החזקה על אדמת בית הקברות. הר"ר אסעד יעקוב ח'יאט, יווני אורתודוקסי יליד ביירות ששימש באותה העת הקונסול הבריטי בעיר, טען לבעלות על החלקה, שלדבריו נרכשה על ידו. בהתאם לטענתו, הוא אף נהג להשתמש באדמת בית הקברות כאתר הטמנה לעצמות גמלים וכבשים, והדבר עורר את זעמם של קרובי הנפטרים שהיו קבורים במקום. כפתרון לסכסוך הוקמה ועדה בראשותו לטיפול במקום, והוא ניא את להפריד חלק קטן מן השטח, ששימש עד אז לקבורה, באמצעות חפירת תעלה, ובלבד שהחלקה כולה תישאר בבעלותו. ואולם אחד מחברי הוועדה, דוקאט (Ducat), התנגד להצעה בטענה שהשטח נרכש בידי הבישוף אלכסנדר, וכי לח'יאט אין בו חלק ונחלה. לפיכך סירב דוקאט לחתום על פרוטוקול האספה, וטען כי הוא עצמו נכח ביפו בשנת 1842, בשעה שבוצעה הרכישה, וכי השטח אינו יכול להיות בבעלות ח'יאט, שהגיע ליפו רק ב-1847. בעקבות זאת שלח מכתב תלונה לכומר ג'וזף בארקלי, יורשו של גובאט כראש הכנסייה, וביקש ממנו לברוק את רישומי הכנסייה בנושא. בארקלי חקר את נסיבות הרכישה באמצעות יומנו של ג'ון ניקולייסון, יד ימינו של הבישוף

בארץ ישראל, ואלכסנדר עצמו נבחר לשמש הבישוף הראשון של "הכנסייה המאוחדת של אנגליה ואירלנד". ב-21 בינואר 1842 נכנס לירושלים בטקס חגיגי, כשלצדו השגריר הבריטי וקבוצת מייסונים שכבר פעלו בארץ, והתקבל אצל הפחה המקומי. בשלוש שנות כהונתו כראש הכנסייה בירושלים פעל אלכסנדר בעיקר בקרב היהודים, ופרס את חסותו על "החברה המיסיונרית לפעילות בקרב היהודים", שפעלה מאז 1833 בהנהגת המיסיונר ג'ון ניקולייסון.

סערה, טביעה ומחלוקת: ראשיתו של בית הקברות היפואי

במרץ 1842, כחודשיים לאחר בואו של אלכסנדר לארץ, נרכשה חלקת הקרקע ביפו שעליה הוקם בית הקברות האנגליקני. באותם ימים עדיין הייתה יפו מוקפת חומה, ובפינתה הדרומית-מזרחית ניצבה מצודה שנשאה את שמו של משקם חומות העיר, הגנרל הבריטי סידיני סמית (כיום ניצב במקום בית החולים הצרפתי). בגדה המזרחית של דרך עזה, שהשתרעה לצד חפיר החומה, ניצבה גבעת טרשים חשופה שעליה הוקמו בית הקברות ומוסדות הכנסייה הנוצרית. אלא שכמה עשרות שנים מאוחר יותר פרצה מחלוקת סביב הבעלות על בית הקברות והנסיבות שבעטיין הוקם.

קברו של הגנרל תומס מיצ'ל, שהיה קבור עד אז, כאמור, במצודת סידני סמית, שמאז פורקה ונמכרה למסדר הנזירות הצרפתי סנט ג'וזף. לימים נשכח סיפורו של מיצ'ל עצמו, שקבורתו קדמה להקמת בית הקברות כולו.

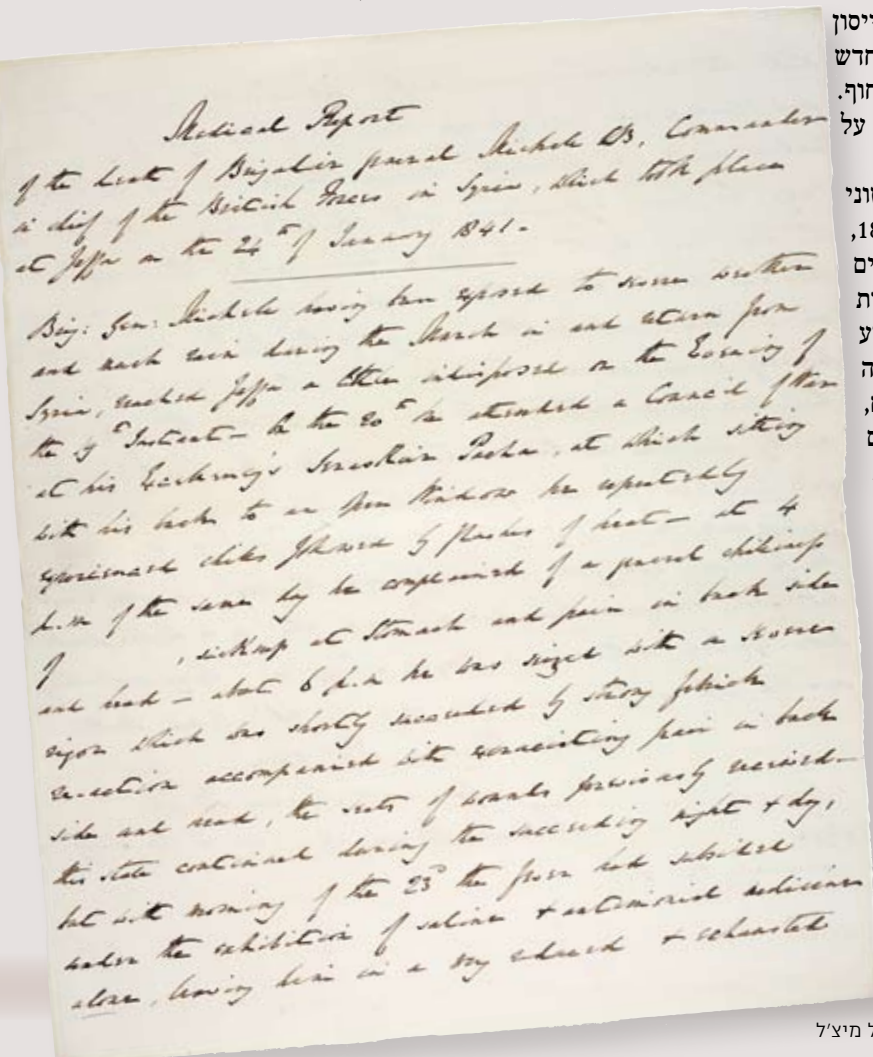
"הצטיין בתכונות נעלות ונאצלות": הגנרל מיצ'ל וקורותיו

אדוארד תומס מיצ'ל נולד בשנת 1787. ב-1802 התקבל לאקדמיה הצבאית המלכותית וולוויץ והיה לצוער, וב-1803 היה לסגן משנה בחיל התותחנים המלכותי. ב-1810 הועבר לספרד, שם פיקד על פלוגה שהשתתפה בקרבות סירה דה הונדה, וב-1811 פיקד על כוחות הארטילריה הבריטיים שכבשו את העיר טאריפה, ונפצע בכתפו בקרב כיבוש בארוסה. שנה לאחר מכן השתתף בקרבות לכיבוש סלמנקה, ועל פעילותו בקרבות אלו צוין לשבח. בשנים שלאחר מכן פיקד על כוחות בהולנד ובבלגיה, ובקרב על העיר ברגן אופ-זום נפצע קשה. ב-1838 הועלה לדרגת לוטננט קולונל, ובשנים 1839-1840 שירת כמפקד הכוחות הבריטיים שסייעו לתומכי המלך הספרדי קרלוס החמישי בקרבות נגד הכוחות הרפובליקנים. כהוקרה על שירות זה זכה לעיטורי הקדוש פרידינגד, צ'רלס השלישי ואיזבלה הקתולית.

אלכסנדר, שבו מתוארת השתלשלות האירועים שהביאו לרכישת בית הקברות ב-1842, רכישה שהשלים ד"ר אדוארד מקגוון, מייסד בית החולים הראשון בארץ.

על פי יומנו של ניקולייסון, ב-9 במרץ 1842 הודיעו לו על אסון כבד שהתרחש ביפו: ספינה בריטית נסחפה אל הים הסוער בשעת סערה, ושבעה ספנים נפלו אל הים וטבעו, בהם הקצין הראשון אריסטון ונווט יווני. המושל העות'מאני סייע בהצבת שומרים על שפת הים כדי להודיע על גופות שיפלטו אל החוף. במהלך ההמתנה חיפשו ראשי הכנסייה אחר מקום קבורה מתאים, והחליטו לבצעה במצודת סידני סמית, סמוך לקברו הטרי של הגנרל תומס מיצ'ל, שנקבר שם כבר בשנת 1841. המושל אישר את בקשתם, אחר לאחר זמן קצר הודיע כי הוא חוזר בו, הואיל והגישה למצודה מחייבת מעבר דרך שער העיר, והמנהג הקיים אוסר על הכנסת מתים לתחומה. לפיכך הציע המושל שהכנסייה תרכוש חלקה חלופית סמוכה לעיר ותקים עליה בית קברות פרוטסטנטי, ובאמצעותו הוצע להם לרכוש חלקה במחיר של אלפיים פיאסטרים. ב-11 במרץ הגיע ניקולייסון עצמו ליפו כדי לבחון את השטח, ומצא אותו מתאים ליעודו. הד"ר אדוארד מקגוון הגיע גם הוא ליפו כדי לטפל בסיום הרכישה.

כעבור כמה ימים שוב הגיעו אלכסנדר, ניקולייסון ומקגוון ליפו כדי לקדש את בית הקברות החדש ולהביא לקבורה את המתים שנפלטו אל החוף. הפחה המקומי נזף קשות בקאדי של יפו על שאישר לבסוף את מכירת הקרקע... הקצין והספנים שטבעו בים היו ראשוני הנקברים בבית הקברות, ב-17 במרץ 1842, ובמהלך השנים נקברו במקום נפטרים נוספים מבני הקהילה הפרוטסטנטית והאנגליקנית ביפו. באפריל 1866 נקבר שם הרופא הנודע ד"ר תומס הודג'קין, ובאוקטובר באותה השנה נקברו האב ג'ורג' קלארק ושני בניו הקטנים, שהגיעו ליפו שלושה שבועות קודם, עם הכומר אדאמס וחברי קהילתו האמריקנית. בין הנקברים הנוספים במקום שדמותם נקשרה לתולדותיה של יפו, הייתה גם ג'ין ווקר ארנוט, שייסדה בשנת 1863 את בית הספר "טביא" ונפטרה ב-1911; מרי בריסקו בולדווין, שייסדה בשנת 1870 את בית הספר לבנים ונפטרה ב-1877; ביאטריס (בטסי) מנגן, שייסדה בשנת 1878 את בית החולים האנגליקני ונפטרה ב-1885; וד"ר קייסר גוראייב, הרופא הראשון של בית החולים, שנפטר ב-1918. בסוף שנות ה-70 של המאה ה-19 הועבר למקום גם

המצבה לזכר מיצ'ל, עם הקדשה בערבית ובאנגלית

הנודע והאהוב, יוכבד גם הוא (The Naval and Military Gazette), 7.9.1844

בתום המלאכה כתב סרן גלסקוק, האחראי לדבר, מכתב תודה לשגריר בריטניה בביירות על סיועו:

בשם של קציני הוד מלכותה, ששירתו תחת פיקודו של הבריגדיר גנרל תומס מיצ'ל המנוח [...] אני מבקש להודות לך על העזרה שניתנה על ידך ועל ידי אנשיך, להצבת המונומנט לזכרו של הקצין האמיץ במצבת סידני סמית ביפו. רצוננו היה לא רק להנציח את סגולותיו של האיש, אותו תזכור ההיסטוריה, אלא את זיכרון הנצח שלנו לקצין שלבו הידידותי היה גם נחוש, וכישרונותיו ואומץ ליבו נודעו בכל הגייסות שבהם שירת.

ממתין ליד גואלת

הגנרל מיצ'ל, שתואר כנמוך קומה ושפוף בעקבות פציעותיו, נותר קבור ליד שרידי חומת המצודה עד סוף שנות ה-80 של המאה ה-19. אלא שלאחר שנים פורקו חומות העיר, ומתחם המצודה נרכש בידי מסדר האחיות סנט ג'וזף, והוקם עליו בית החולים הצרפתי ע"ש סנט לואי. עם הרחבת בית החולים והוספת אגף צפוני למגורי הצוות, הועברו עצמות הגנרל ומצבת השיש לבית הקברות האנגליקני. הן נטמנו בצד קברו של ד"ר הודג'קין, שהגיע לסיור בארץ עם משה מונטיפיורי ונפטר מדיוזנטריה. אוכליסק הגרניט על קברו של הרופא ניצב עד היום בסמוך ללוח השיש השפוף על קבר הגנרל. הגנרל, מצדו, ממתין כיום ליד שתזקיף את קומתו, 171 שנה לאחר פטירתו, כמפקד הכוחות הבריטיים שסייעו לגרש מן הארץ את הפולש המצרי ולהחזיר את השלטון העות'מאני לארץ ישראל.

*תודתי לד"ר ירון פרי ולפרופ' רות קרק על סיועם בהכנת המאמר.

לאחר פרק זמן הועלה מיצ'ל לדרגת בריגדיר גנרל. במסגרת תפקידו מונה לפקד על כוחות הארטילריה שהצטרפו לצי האדמירל סטרטפורד, שנשלח לסייע לכוחות העות'מאניים לגרש מסוריה ומארץ ישראל את צבאו של איברהים פאשה, בנו של מוחמד עלי. ב-15 בינואר 1841 השתתף בקרב מג'דל, שאילץ את הכוחות המצריים לסגת, ויומיים לאחר מכן הסתיימה המלחמה.

מיצ'ל נפטר ב-24 בינואר 1841 בגיל 54, ונסיבות מותו מתוארות בדו"ח רפואי שנרשם יום לאחר מכן, בידי הקצין הרפואי שסופח לכוחותיו. ימים אחדים קודם מותו חזר הגנרל ליפו לאחר שצעד עם כוחותיו במזג אוויר סוער וגשום. למחרת השתתף במועצת מלחמה עם המפקד העות'מאני וישב כשגבו כלפי החלונות הפתוחים לקור. עד מהרה חש ברע, ומחלתו נמשכה ימים מספר. בבווקר ה-24 בינואר שקע בתרדמה עמוקה, ובשעה 20:10 נפח את נשמתו.

הגנרל הובא לקבורה בחלקה הצפוני של מצודת סידני סמית, תחת עץ תאנה. מאחר שהמצודה הייתה בשליטת הכוחות העות'מאניים, נדרשה פעילות דיפלומטית בחצר הסולטאן כדי להשיג אישור להצבת מצבה. לאחר השתדלותו של השגריר הבריטי באיסטנבול, סיר סטראטפורד קנינג, הושג האישור בשנת 1844. חבריו הקצינים של הגנרל הציבו על קברו לוח שיש לבן שעליו נכתב באנגלית:

מוקדש לזכרו של בריגדיר גנרל אדוארד תומס מיצ'ל מחיל התותחנים המלכותי. מפקד כוחות הוד מלכותה בסוריה. חבר במסדר באת', מפקד איזבלה הקתולית, וחבר מסדר סנט פרדיננד וצ'דלס השלישי מספרד, שנפטר ביום 24 בינואר 1841, בן 54. הוא הצטיין בתכונות נעלות ונאצלות, בשירות ארוך ומבריק, וזכה ביחס חיבה מכל אלה שהכירו אותו. מהקצינים של כוחות הוד מלכותה בסוריה לאות הוקרה וצער.

מעל ההקדשה נכתב בערבית:

קבר צר זה, מכיל את גופתו של האיש ששמו הלך לפניו בחייו. נכבד כולנו את זכרו של מי שזיכה את תקופתו בתהילה.

המצבה שהוצבה על קברו הובאה ממלטה על אניית המלחמה "טיין". הקברניט וקציניו נשאו מכתב ממפקד כוחות תורכיה בסוריה, אסעד פשה, אל מושל יפו, המורה לו לסייע בהצבת המצבה. קונסול בריטניה בירושלים, מצדו, שלח את סגנו ליפו לסייע במלאכה, והמושל העמיד אף הוא כמה חיילים לסייע. ב-24 במאי 1844 הושלמה המלאכה, ובירחון הצי והצבא שדיווח על האירוע נכתב:

לעתים נדירות ניאותו התורכים לכבד קבר נוצרי. הדוגמה שניתנה בעבר, לאחר נפילתו של המיג'ור אולדפילד, שנפל תחת פיקודו של סידני סמית בהגנת עכו, מוכיחה שאחוות לוחמים מסוגלת להתגבר גם על אמונות עוינות. אנו תקווה כי קברו הרחוק והבודד של אדוארד מיצ'ל,